

Arkkitehtuurin terminologiaa lehteilemässä

Anja Kervanto Nevanlinnaa kuulemassa

Kuva Jarkko S. Tuusvuori

Architecture, (Gr. *Archi-tekton* = chief builder or architect et). The history of Architecture is the history of civilization written on stone, in a language easily learned, and which cannot deceive. Every nation has an architecture of its own, just as distinct as its language, and there is a remarkable analogy between the two, as in both cases there are provincialisms also. Each succeeding century has a very distinct character of its own, but modified by the different countries and provinces to which the buildings belong; it is therefore necessary to know something of the history of the country before we can properly understand its architecture.

2000-luvun taitteessa ilmestyi arkkitehtuurin terminologiasta kaksi julkaisua: *Arkkitehtuurin sanakirja* (WSOY 2000) ja *Fasadin henki eli arkkitehtuurisanastoa ujoille* (Tammi 2001). Edellinen on kuivakka hakuteos, jonka kustantaja kertoo perustuvan tietosanakirjatoimituksensa ajantasaiseen tietokantaan. Samaisessa Taskufacta-sarjassa on ilmestynyt myös *Filosofian sanakirja* (1999). *Fasadin henki* on lyhyesti muotoiltuna hulvaton ja opettavainen.

Taskuun mahtuvat faktat

Liisa Honkasen toimittamassa *Arkkitehtuurin sanakirjassa* on 29 erityisartikkelia, joista hienoinen enemmistö käsittelee miesarkkitehteja ja loput keskittyvät yleisempiin tyyliuuntiin. Esillä ovat muun muassa Aalto, Brunelleschi, Ervi, Höjjer, Nyström ja Schinkel sekä esimerkiksi Bauhaus, ekologinen arkkitehtuuri, gotiikka, islamilainen rakennustaide, jugend ja uusklassisismi. Teosta käytetään nimenomaan silloin, kun etsitään selitystä tietyille termille.

Henkilöistä eritellään sukunimi, etunimet, syntymä- ja kuolinvuosi sekä ammattimääre. Arkkitehti-nimekkeen

seurana voi olla yksi tai useampi seuraavista: kaupunkisuunnittelija, arkkitehtuuriteoreetikko, taidehistorioitsija, taideteoreetikko, taidemaalari, kuvanveistäjä, muotoilija, huonekalusuunnittelija, insinööri, tähtitieteilijä (Christopher Wren) ja jopa voimistelija (Einari Teräsvirta)!

Sanan ”arkkitehtuuri” sijasta *Arkkitehtuurin sanakirja* kehottaa hakemaan sanan ”rakennustaide”. Sen ”perustana ovat rakennukset sekä rakennusten ja niitä ympäröivän tilan (maiseman tms.) muodostama alueellinen kokonaisuus. Rakennustaide ilmentää kunkin aikakauden esteettisiä ja aatteellisia virtauksia [...].” Sitten siirrytään laajempiin sfääreihin eli erilaisten virtausten ja tyyliuuntien kehitysprosesseihin.

Kreikkalaiset ovat antaneet oman panoksensa filosofiaan, mutta ovat he maailmalle muutakin perintöä jättäneet: taidon rakentaa hirrestä. Anonyymiä eli kansanomaista rakennustaidetta edustavat meillä kansanmestareiden rakentamat puukirkot ja kellotapulit. Suomessa on aina osattu rakentaa puusta. Yleisesti oletetaan, että klassisin kreikkalainen talotyyppi, megaron-talo, rakennettiin puusta. Megaronissa on vain yksi vaaka-

hirsistä rakennettu huone, jonka päädysä on yksi ovi. Paritupa on syntynyt, kun kaksi megaron-taloa on asetettu ovet vastakkain. *Arkkitehtuurin sanakirjassa* ”megaron” määritellään ytimekkäästi ”varhaiskreikkalaiseksi asuntotyyppiä, jonka päähuoneen keskellä on tulisija ja katossa neljän pylvään tukema aukko”.

Suomalaisia naisarkkitehteja on hakusanoina kymmenisen kappaletta. Näistä enemmistön kohdalla on mainittu puoliso, useimmiten se pariskunnan kuuluisampi osapuoli.

Suomalaista rakentamista *Arkkitehtuurin sanakirja* esittelee kohtuullisen tasapuolisesti. Esimerkiksi Tampereen kohteista mukana ovat Vapriikki, tuomiokirkko ja Tampere-talo.

Fasadin henki on häpeilemättömämmin Helsinki-keskeinen, mikä ei kuitenkaan estä sellaisia hakusanoja kuin ”Hervanta”, ”Metso” ja ”Pispala”. Tai määritelmää käsitteestä ”Säynätsalo”:

”Alvar Aalto 1952. Keskisuomalainen kunnantalo. Sai arkkitehdit kyyneliin kauneutensa ja virkailijat epäkäytännöllisyytensä vuoksi. Alakerran liiketilojen vuokraajat kiinnittivät julkisivuun räikeänsinisiä neonvaloja,

keskustelulle. Hän luonnehtii tilannetta ensin yleisesti: ”Arkkitehdit puhuvat arkkitehtuurista usein ammattikunnan omalla kielellä, viitteellisesti, ilman että ulkopuolisilla olisi mahdollisuutta ymmärtää, mistä edes on kyse.”

Ja sitten erityisemmin: ”Kriittisellä arkkitehtuurikirjoituksella, varsinkaan jos se on puettu tavanomaisesta poikkeavaan muotoon, ei Suomessa ole mainittavasti yhteiskunnallista eikä ammattikunnallista kysyntää.”

Arkkitehdin nahka

Fasadin henki on kirjoitettu kansalaiselle, tavalliselle kuntalaiselle. Sana ”maallikko” on nykyään, osallisuuden ja vuorovaikutuksen tultua entistä enemmän esiin maankäyttö- ja rakennuslain myötä, pannassa. Tai jos ei suorastaan pannassa, niin ainakaan sen käyttö ei ole suositeltavaa, sillä se asettaa arkkitehdin ja asiakkaan eriarvoiseen asemaan. Arkkitehti on asiantuntija, joka tietää kaiken tarpeellisen ja katselee korokkeeltaan alaspäin asiakasta kohti, joka ei ole aihepiiriin perehtynyt tai ei ymmärrä maksaa tarpeeksi suunnittelun laadusta. *Fasadin hengessä* maallikko määrittää siten, että kyseessä ovat yksinkertaisesti kaikki muut paitsi arkkitehdit. Tosin arkkitehti ei pysty säilyttämään rakennusten synnyttämistä vain omana yksinoikeutenaan; sana ”mölö” tarkoittaa taitamattoman kollegan, rakennusmestarin tai maallikon suunnittelemaa rakennusta.

Satiirin ja vakavien asioiden ohella kirja sisältää viittauksia kansanarvoitukseen ja vanhoihin tarinoihin. Arkkitehdeista piirretty kuva urheina taiteilijoina, jotka kamppailevat ideaalisuuden ja realisuuden (=rahan) välissä pitäen yllä pesäeroa insinööreihin. Hakusanassa ”kulta-ajat” huomautetaan, että ”arkkitehtikunta odottaa neljättä kulta-aikaa (ensimmäiset kolmehan olivat Engel, Saarinen ja Aalto) huomaamatta sitä, että esteet löytyvät peilistä kunhan vain viitsi katsoa”.

Kervanto Nevanlinna toteaa, että ”hierarkkisessa asemassa korkeimmalla ammattikunnan sisällä ovat omaa suunnittelutoimistoa pitävät arkkitehdit, joiden vaikutus ammattikunnan tilanteeseen on ratkaiseva. Heidän joukostaan valitaan ja on pitkään valittu professorit, jotka siirtävät ammatillisen hybriksen yhä uusiin opiskelijavuosikertoihin. Tämänäyttypistä ammattikunnallista sul-

keutuneisuutta voisi kutsua uudenaikaiseksi protektionismiksi; se yleistyy yhteiskunnallisten muutosten aikana.”

1990-luvun alun lama-aikana peräti 40 prosenttia ammattikunnasta oli puun ja kuoren välissä. Nytemmin arkkitehdilla on jälleen erilaisia mahdollisuuksia työelämässä. Kyntensä voi näyttää arkkitehtitoimistossa, kunnan virkamiehenä, opettajana tai tutkijana. Kervanto Nevanlinna näkee alan koulutuksessa ongelmaiseksi tutkimuksellisen otteen aliarvostuksen.

”Suunnittelijoiden priorisointi professorivalinnoissa tarkoittaa samalla sitä, että niiden professorien vaikutus, jotka edes jotenkin tietäisivät, mistä arkkitehtuurin tutkimuksessa on kyse, on vähäinen ellei olematon. En seuraa arkkitehtikunnan sisäistä keskustelua, mutta näyttää siltä, ettei arkkitehtien identiteetissä ole tapahtunut merkittäviä muutoksia vaikka 1990-luvun lama ilmeisesti vaikutti ammatinharjoittamisen ehtoihin.”

Vähemmän järkevät filosofit

Fasadin hengessä todetaan, että ”järkevät ihmiset eivät tuhlaa aikaansa pohtimalla mitä arkkitehtuuri oikeastaan on. Vähemmän järkevät, joista suurin osa on arkkitehteja ja loput filosofeja, kiistelevät aiheesta silloin tällöin kaljatuopin ääressä.” Sitten seuraa jakso elävästi imitoitua kuvitteellista baarikeskustelua, jossa spekuloidaan sanan etymologialla, sivutaan Kekkosta, mietitään arkkitehtuurin ja rakennustaiteen käsitteiden eroa Suomessa ja Ruotsissa ja jälleen kerran problematisoidaan taiteen olemus. Porukan vetää hiljaiseksi realisti, joka ”nostaa yhden käden sormen pystyyn ja asettaa toisen käden sormen vaakasuoraan sen päälle ja sanoo: Tästä [...] on kyse. Pilari kannattaa palkkia.”

Filosofian piiriä sivuvia hakusanoja kirjassa ovat ”estetiikka”, ”eettinen” ja ”moraali”. SAFAn ammattisäännöissä on kunkin pykälän alussa aina kohta ”eettinen pohja” ennen varsinaista pykälätekstiä. Esimerkiksi § 1 pohjustetaan näin: ”Arkkitehdilla on yleinen velvollisuus pitää yllä ja jatkuvasti kehittää arkkitehtuurin osaamistaan, kunnioittaa rakennustaiteen saavutuksia ja pyrkiä omalla toiminnallaan parantamaan rakentamisen ja ympäristön laatua”. Toinen pykälä taas näin: ”Arkkitehdin [...] tulee olla

tietoinen toimintansa yhteiskunnallisista ja ympäristöllisistä vaikutuksista.”

Kompetenssin pitää siis olla laaja-alainen. *Fasadin bengen* mukaan moraali luhistui silloin, kun SAFA luopui kunniasäännöstään, jotka hakuteos muotoilee uusiksi: ”Arkkitehtikunnan herooinen yritys säilyttää feodaalijointa peräisin olevia privilegioitaan. Näihin sisältyi muun muassa oikeus päättää omista palkkioista, kollegiaalisen kilpailun kieltäminen, grynderien tuomitseminen ja luottamuksen rajoittaminen koskemaan vain tilaajaa (maksajaa), olipa tämä millainen ryöväri tahansa”.

Kaiken kytkeytyneisyys

Anja Kervanto Nevanlinna toimii tällä hetkellä taidehistorian professorina Turun yliopistossa. Hän on myös Helsingin yliopiston taiteiden tutkimuksen laitoksella taidehistorian dosenttina. ”Professorina toimintani kattaa periaatteessa koko taidehistorian kentän. Kulttuurihistoriallinen kiinnostukseni on vahvistunut *Suomen Kulttuurihistorian* (SKS) toimitusneuvostossa.” Hän vastasi juuri ilmestyneen 3. osan ”Oma maa ja maailma” (1870-luvulta 1940-luvulle) toimitamisesta.

Hän kertoo hakeutuneensa 70-luvun alussa Tampereen teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosastolle. ”Uskoin voivani arkkitehdin ammatissa yhdistää innostukseni matematiikkaan ja visuaalisuuteen. Yhteydet Tampereen yliopistoon ja ajan teoreettiselle pohdiskelulle lievästi myönteinen ilmapiiri herättivät kiinnostukseni tieteelliseen tutkimukseen.”

Lisensiaatintyönsä ”Arkkitehtuurifilosofia kytkeäjä” (TKK, 1983) Kervanto Nevanlinna avasi painottamalla arkkitehtuurikäsitteiden vaikutusta arkkitehtuuriin. ”Arkkitehtuurikäsitteistä voidaan sanoa kuten maailmankuvista: arkkitehtuurikäsitteiden tutkimus on samalla arkkitehtuurikäsitteiden muodostamista.” Hän korosti, että näkemysten moneuden tunnustaminen on ”arkkitehtuurin tutkimuksen teoreettisen perustan kehittämisen edellytys”.

Kervanto Nevanlinnan varhainen työ on harvoja Suomessa (ja erityisesti suomaksi) ilmestyneitä teoksia, joissa arkkitehtuuria ja filosofiaa saatetaan vuoropuheluun. Kuten seuraavasta lainauksesta käy ilmi, se on myös luonteva osa tekijänsä tapaa käydä kriittistä keskustelua

arkkitehtuurikeskustelun tilasta: ”Arkkitehdista ja arkkitehtuurin kriteeristä tulee helposti jäseniä sisäpiirissä, jolla on omat saarnaajansa ja käännyttämisensä ja joka käyttää omaa salaista kieltään, kieltä, joka tosin herättää sisäpiirissä ihailua, mutta sulkee muut, muun muassa tavalliset ympäristön käyttäjät, ulkopuolelle.” Nyt Kervanto Nevanlinna toteaa, että ”arkkitehtuurin tutkijoille käytännöllinen ja kokemuksellinen käsitys olivat tuttuja, mutta jotkut pitivät kulttuurista arkkitehtuurikäsitystä pelkästään teoreettisena konstruktiona. Tästä sain ajatuksen osoittaa käytännössä, mitä uutta toisenlaisiin lähtökohtiin ja arvostuksiin nojautuva tutkimusote voisi tuoda arkkitehtuurin kentälle.”

Alkoi työprosessi, josta kasvoi väitöskirja *Interpreting Nairobi. The Cultural Study of Built Forms* (SHS 1996). Sen empiirisenä kohteena tutkittiin Kenian suurimman kaupungin rakentamishistoriaa 1800-luvun lopulta 1980-luvulle eri kulttuuriryhmien kannalta.

”Prosessin kuluessa siirryin taidehistorian piiriin, jonka pitkä perinne tarkoitti analyttisyyden lisääntymistä ja argumenteistaan tietoisempaa tutkimusta. Taidehistorian tutkijana olen kiinnostunut visuaalisesta kulttuurista, erityisesti kaupunkien ja arkkitehtuurin historiasta.”

Kaupunki ja rakennussuojelu

Afriikka-tutkimusten myötä Kervanto Nevanlinna sai johdettavakseen Helsingin yliopiston taidehistorian laitoksen Aasian ja Afrikan taiteen tutkimuksen jatkokoulutusohjelman. Hänen ryhmäänsä kuului niin Kiinan 1000-luvun maalaustaiteen ja eurooppalaisten Afriikka-matkakirjojen kuvitusten kuin renessanssista periytyvän museoajattelun ja Albert Edelfeltin japanilaisvaikutteiden tutkijoita. Kolme heistä väitteli vuonna 2002.

Nairobi-työn perua on myös kiinnostus urbanismiin. Äskettäin Kervanto Nevanlinna on kirjoittanut rakennetun kaupungin historiasta – erityisesti historiankirjoituksen vaikutuksesta menneisyyden arvostamistapoihin – teoksen *Kadonneen kaupungin jäljillä* (SKS 2002) ja artikkeleita, kuten ”Helsingin empirekeskusta muutosprosessina” (*Tieteessä tapahtuu* 2/2003).

Brutalismi

»Arkkitehtuurin käsite, jolla tarkoitetaan selkeän konstruktivistista, jyrkää hahmotusta ja viimeistelemättömiä materiaalityyppejä suosivaa suuntausta. Tyypillistä brutalismille ovat karkeat, silottelemattomat betonipinnat.»

(Arkkitehtuurin sanakirja)

»Brittein saaria 1960- ja 70-luvulla koetellut arkkitehtuurisairaus. Pääoire oli viimeistelemättömyys, joka ilmeni pseudoselkeissä rakenteissa, möhkäläisissä muodoissa ja karkeissa materiaalityypeissä. Sitten myös brutalismin kanssa tekemisiin joutuneet, alkujaankin viimeistelemättömät asukkaat brutalisoituivat. Huonosta maustaan tunnetut brittiarkkitehdit yrittävät siirtää vastuun brutaalien televisiosarjojen tekijöille.» (Fasadin henki)

Flyygeli

»< saks.), rakennustaiteessa siipirakennus; rakennuksen siipi tai sivuosa.» (Arkkitehtuurin sanakirja)

»Pienikokoinen sivurakennus tai suurikokoinen soitin. Kumpi on parempi, kaksi huonetta ja keittiö flyygelissä vai flyygeli kahdessa huoneessa ja keittiössä? (Leikkisä vanhagermaaninen kansanarvoitus)»

(Fasadin henki)

”Olen tutkinut Helsingin historiallisen ytimen teollista menneisyyttä eli Senaatintorin, Kauppatorin ja Katajanokan historiaa 1870-luvulta nykypäivään. Kaupunkirakentamisen pitkät linjat ja monenlaiset ajalliset kerrostumat ovat kiinnostavia. Helsingissä 1800-luvun alkupuolella rakennetusta empirekeskustasta on tehty pääkaupungin ja maan symboli, ikoninen kuva, jonka ulkopuolelle on rajattu suuri osa sen menneisyyttä: sen pitkä historia aina 1970-luvun lopulle saakka maan suurimpana tuontitavaran satamana.”

Kervanto Nevanlinna onkin mukana ranskalaisjohtoisessa monitieteisessä tutkimuksessa, jonka kohteena ovat teollisuuskaupunkien viime vuosikymmenien muutoksiin liittyvät käsitteet. ”Erityisesti olen tutkinut Helsingin Töölönlahden aluetta koskenutta retoriikkaa vuosina 1985–2002.

Tällä hetkellä minulla on kaksi tutkimusta työn alla. Akatemitutkijana tutkin kaupunkitilan käsitteitä ja käytäntöjä, erityisesti kaupunkisuojelun ja kaupunkisuunnittelun ristiriitoja eli kulttuuriperinteen säilyttämisen ja modernismin

välisiä jännitteitä. Toinen on johtamani monitieteinen pohjoismais-balttilainen tutkimus, joka liittyy erityisesti 1950–70-lukujen teolliseen rakennusperintöön.”

Laajalle yleisölle Kervanto Nevanlinna on tuttu paitsi teoksesta *Fasadin henki*, myös osallistumisestaan päivälehtidebatteihin rakennussuojelukysymyksistä. Viime aikoina esillä on ollut Alvar Aallon suunnitteleman Viipurin kirjaston kohtalo.

”Suomalaisen rakennussuojelun kentällä Aallon arkkitehtuurin suojelua ajavat useat ryhmittymät kun kokonaisuudesta vastuuta kantavat paljon harvemmat, mikä on ollut omiaan vääristämään kuvaa modernismin merkityksistä; Aallon työt näyttävät saavan pääroolin. Osa modernismin suojelijoiksi ilmoittautuneista näyttää käyttävän suojeluintressiään keinona legitimoida ja glorifoida omia aikaisempia suunnitelmiaan. Niin kauan kuin varoja ei ole rajattomasti käytettävissä, tärkeimpien suojelukohdeiden valinta edellyttää kuitenkin aina niiden laajempien kulttuuristen merkitysten tutkimusta.”